

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

*(рекомендації розроблено згідно з чинними документами ВООЗ, МОЗ
і МОН України, що регулюють процес організації освітнього процесу
в закладах дошкільної освіти)*

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

*(рекомендації розроблено згідно з чинними документами ВООЗ, МОЗ
і МОН України, що регулюють процес організації освітнього процесу
в закладах дошкільної освіти)*

Рекомендації розглянуто і схвалено на методичній раді Державної установи «Український інститут розвитку освіти» Протокол №1 від 02.02.2021.

Авторський колектив:

Косенчук О., к.п.н, доцент, начальниця відділу дошкільної і початкової освіти Українського інституту розвитку освіти;

Новик І., к.п.н, методистка відділу дошкільної і початкової освіти Українського інституту розвитку освіти;

Венгловська О., к.п.н, методистка відділу дошкільної і початкової освіти Українського інституту розвитку освіти.

Матеріали цієї публікації можуть вільно використовуватись за умови такого посилання: «Рекомендації щодо забезпечення якості дошкільної освіти України в умовах карантину», УІРО, 2021.

Зміст

Преамбула	4
Розділ 1. Методологія	6
Розділ 2. Державна політика у сфері дошкільної освіти в умовах карантину	8
Розділ 3. Рекомендації щодо участі керівників, вихователів та батьків у забезпеченні якості дошкільної освіти в умовах карантину	11
Бібліографія	21

Преамбула

Пандемія COVID-19 у світі зумовила пошук нових і трансформацію вже існуючих методів, форм та засобів навчання здобувачів освіти. Не винятком стала й дошкільна освіта. За даними моніторингу ЮНЕСКО, на початку пандемії COVID-19 (березень 2020 р.) понад 160 країн запровадили загальнодержавні закриття закладів освіти, що негативно вплинуло на здобуття освіти значної частини населення у світі¹. Станом на 11.12.2020 року у 28 країнах спостерігалось повне закриття закладів дошкільної, початкової, загальної середньої, а також закладів вищої освіти².

В Україні заклади дошкільної освіти (далі ЗДО) частково відновили свою роботу у червні 2020 року, а з вересня 2020 року всі заклади дошкільної освіти (далі ЗДО) відновили свою роботу, дотримуючись нових правил у роботі. Зокрема, зосередивши увагу на дотриманні санітарно-гігієнічних норм та протиепідемічних заходів, що регулюються постановою № 55 від 22.09.2020 р. Головного державного санітарного лікаря України «Протиепідемічні заходи у закладах дошкільної освіти на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» та іншими чинними документами³.

На період карантину МОЗ України рекомендує закладам дошкільної освіти:

- розробити адаптивний графік прогулянок та занять із метою недопущення об'єднання/змішування груп (*відповідальні: керівник та вихователь-методист ЗДО*);
- обмежити кількість дітей у групах (наприклад, через відкриття нових груп (якщо дозволяє приміщення закладу), знаходження тимчасово вільних місць у найближчих ЗДО тощо), з огляду на можливості забезпечення належних протиепідемічних умов та контролю над їх дотриманням (*відповідальні: керівник та вихователь-методист ЗДО*);
- проводити додаткові ігри та вправи, які б інформували дітей про важливість індивідуальних заходів профілактики та фізичного дистанціювання (наприклад, створювати їх самим або використовувати існуючі комп'ютерні та дидактичні ігри «Чи можете ви врятувати світ?», «Миття рук», «Світ мікробів», «Миємо руки»)⁴ (*відповідальні: вихователь та батьки або особи, які їх замінюють*);
- надавати пріоритет видам діяльності, що проводяться на відкритому повітрі⁵ (*відповідальні: вихователь та батьки або особи, які їх замінюють*);

¹ Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО). (2020). Зрушення та реагування на освіту COVID-19. URL: <https://en.unesco.org/news/covid-19-educational-disruption-and-response>

² Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО). (2020). Освіта: від зриву до одужання. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>

³ Постанова Головного державного санітарного лікаря України "Протиепідемічні заходи у закладах дошкільної освіти на період карантину у зв'язку поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)" №55 від 22.09.2020 р. <https://moz.gov.ua/uploads/>

⁴ Комп'ютерна гра "Чи можете ви врятувати світ?" URL: <https://martin-jacob.it.ch.io/can-you-save-the-world>

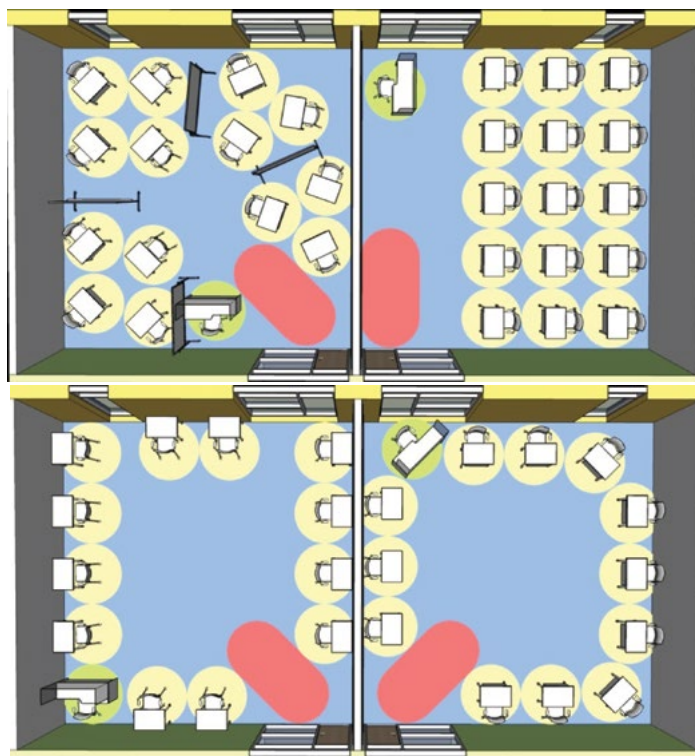
Комп'ютерна гра "Миття рук". URL: <https://handwashing.wearesponge.com/story.html>

Комп'ютерна гра "Світ мікробів". URL: <http://www.wateraidgames.org/playgermzapperonline>

Дидактична гра "Миємо руки". URL: https://www.menzies.edu.au/icms_docs/162113_Hand_washing_four_fingers_game.pdf

⁵ Рухливі ігри на дитячому майданчику. URL: <http://osnova.com.ua/news/1966>

- організувати середовище в групових кімнатах таким чином, щоб забезпечити максимально можливе фізичне дистанціювання (наприклад, збільшити відстань між столами, ліжками за допомогою стрічки, крейди, фарби або знаків, що вказують на відстань; використовувати розмітку на підлозі для організованого руху в групі, коридорами тощо) (відповідальні: вихователь, вихователь-методист);

(рисунок взято з сайту <https://fhai.com/insights/6-classroom-layouts-to-maintain-social-distancing/6>)

- обмежити заняття та ігри, що передбачають безпосередній фізичний контакт між дітьми, персоналом й потребують використання значної кількості додаткового інвентаря та ін. (відповідальні: вихователь-методист, вихователь).

⁶ 6 макетів в класі для підтримки соціальної дистанції. URL: <https://fhai.com/insights/6-classroom-layouts-to-maintain-social-distancing/>

Розділ 1. Методологія

Методологічним підґрунтям запропонованих рекомендацій стало опитування керівників, вихователів, батьків, діти яких відвідують ЗДО, яке здійснювалося з використанням Google Forms. Дослідження проводилось на початку липня 2020 року Міністерством освіти і науки України спільно з Дитячим Фондом ООН (ЮНІСЕФ) за сприяння ДНУ «Інститут освітньої аналітики».

Питання, що містилися в опитувальнику, були спрямовані на з'ясування стану готовності відновлення освітнього процесу в ЗДО в умовах пандемії, а також наявності ресурсів та інструментарію для організації дистанційного та змішаного навчання.

Результати дослідження засвідчили, що 48,3% ЗДО змогли повною мірою відновити роботу в умовах карантину. В окремих регіонах, за рішенням місцевої влади, функціонувала лише частина ЗДО (22,7%). Серед причин, які не дали можливість відновити роботу закладів дошкільної освіти, респонденти назвали такі: несприятлива епідемічна ситуація в громаді/населеному пункті/регіоні (22%), виявлення хворих на COVID-19 працівників або вихованців закладу (0,4%); недостатня кількість батьків вихованців виявили бажання відвідувати заклад в період карантину (15,4%) та ін. (рис. 1).

Рис. 1. Причини, які не дали можливість відновити роботу ЗДО в Україні (у %)

У період заборони функціонування ЗДО освітні послуги закладами дошкільної освіти надавалися у перебігу організації та проведення дистанційних занять із вихованцями (84,2%). Подібна тенденція простежується і у відповідях батьків, які зазначили, що для їхніх дітей під час карантину проводилися заняття дистанційно. Однак, 58,5% керівників ЗДО фіксували факт неповного охоплення дітей дистанційною освітою у закладі, що значною мірою негативно вплинув на забезпечення якості дошкільної освіти (рис. 2).

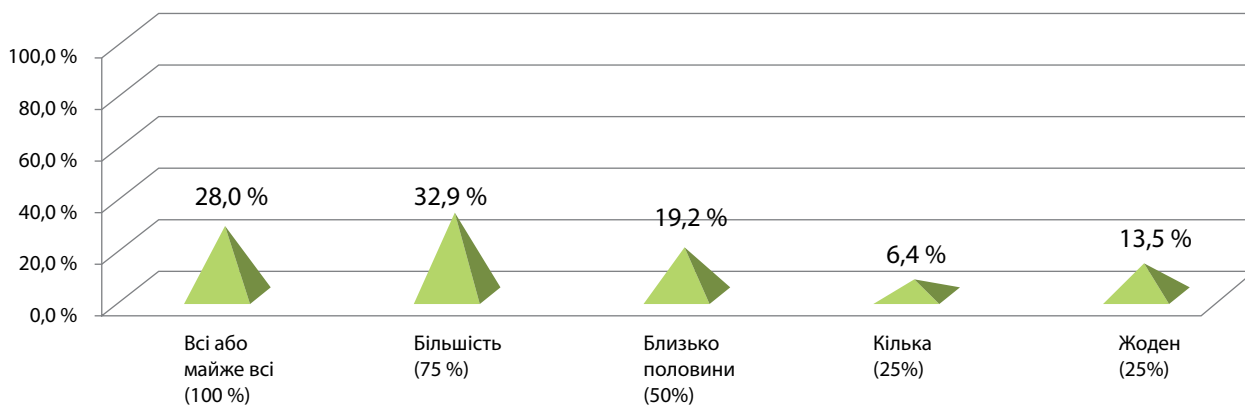

Рис. 2. Кількість вихованців ЗДО, яких було охоплено дистанційними заняттями в Україні під час карантину (у %)

Звертаємо увагу також й на особливості організації інклюзивного навчання в ЗДО в умовах дистанційного навчання. Згідно результатів опитування 58,9% керівників ЗДО зазначили, що у їх закладі немає дітей з особливими освітніми потребами; 8,1% керівників ЗДО відповіли, що у період заборони функціонування ЗДО необхідна підтримка та послуги дітям з особливими освітніми потребами надавалися відповідними фахівцями (логопед, дефектолог та ін.) у звичному обсязі, а 18,1% керівників ЗДО зазначили, що послуги взагалі не надавалися (рис.3).

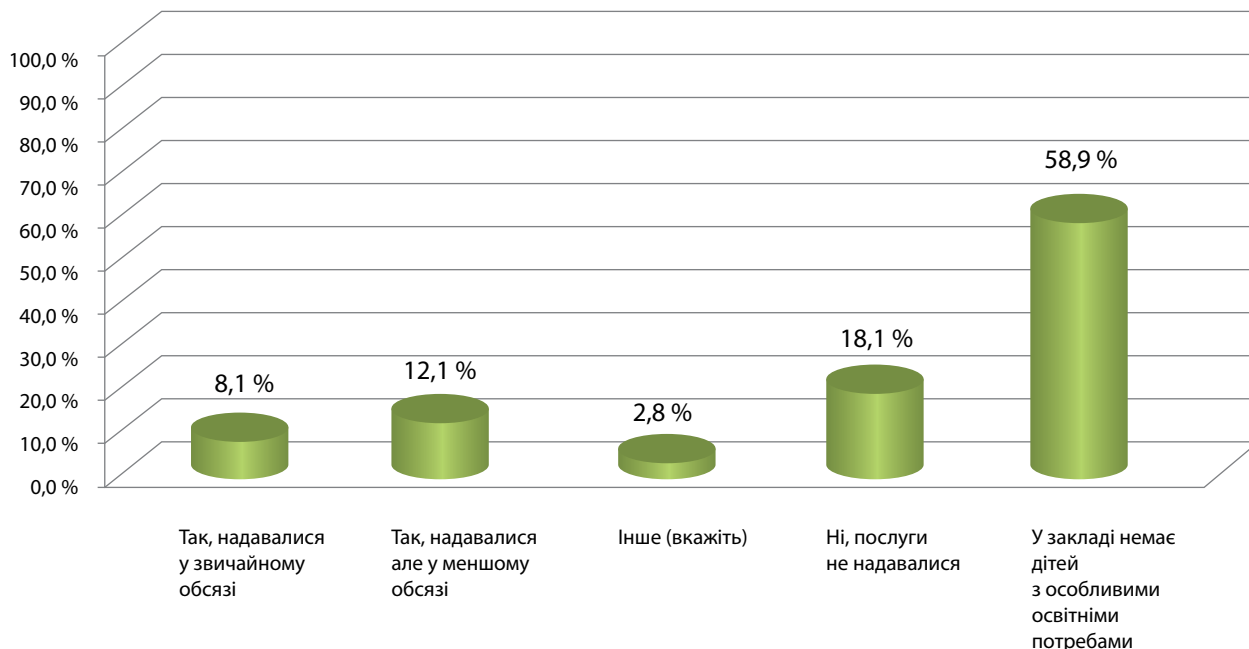

Рис. 3. Надання підтримки та послуг дітям з особливими освітніми потребами відповідними фахівцями у період заборони функціонування ЗДО в Україні під час карантину (у %)

Зміна підходів до організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти актуалізувала проблему забезпечення якості дошкільної освіти. Наразі розроблено низку рекомендацій щодо відновлення роботи ЗДО, однак їх вектор спрямований лише на організаційний аспект. Питання забезпечення якості освіти у різних типах ЗДО потребують окремих рекомендацій.

Розділ 2. Державна політика у сфері дошкільної освіти в умовах карантину

Якість дошкільної освіти в Україні забезпечується Законами України «Про освіту»⁷ (2017), «Про дошкільну освіту»⁸ (2001), Концепцією розвитку дошкільної освіти⁹ (2020), Концепцією освіти дітей раннього та дошкільного віку¹⁰ (2020), Базовим компонентом дошкільної освіти¹¹ (2012) та іншими нормативно-правовими актами, інструктивно-методичними документами.

Цими документами унормовуються шляхи подолання викликів, що постають перед сучасною дошкільною освітою. З-поміж яких питання:

- педагогічного партнерства ЗДО з батьками вихованців або особами, які їх замінюють, представниками громади міста, району, села;
- надання різних видів підтримки дітям, їхнім батькам, педагогічним працівникам у період карантину;
- здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах карантину;
- формування готовності вихователів працювати в умовах освітніх змін та суспільних викликів;
- забезпечення систематичного моніторингу організації освітнього процесу в ЗДО у період карантину з метою прийняття відповідних управлінських рішень та ін.

Це свідчить про те, що політичні рішення у галузі дошкільної освіти є вкрай важливими, оскільки вони пришвидшують вирішення окреслених питань. Постійний діалог між практиками, представниками громад, освітнім омбудсменом, уповноваженими представниками з прав людини та іншими суб'єктами, які долучаються до вирішення освітніх потреб, дають змогу оцінити та визначити необхідні заходи, які будуть спрямовані на підвищення якості дошкільної освіти в умовах карантину. Така взаємодія має відбуватися на різних рівнях: державному, регіональному, місцевому і локальному (ЗДО).

На державному рівні цей процес забезпечується своєчасним та миттєвим законотворчим реагуванням на освітні виклики, що постають в умовах пандемії. На початку оголошеного карантину МОЗ України видало декілька постанов щодо організації протиепідемічних заходів у ЗДО. Зокрема, керівники й інші працівники у своїй діяльності керувалися Тимчасовими рекомендаціями щодо організації протиепідемічних заходів у закладах дошкільної освіти на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19), затверджені постановою Головного

⁷ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

⁸ Про дошкільну освіту : Закон України від 2001 р. зі змінами № 474-IX від 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>

⁹ Концепція розвитку дошкільної освіти (2020). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-konceptsiyi-rozvitku-doshkilnoyi-osviti>

¹⁰ Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку /Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В.Б., 2020. – 44 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/12ta1d3vfwTtFhITpMTCJ-NO3SISU47Gd/view> (дата звернення: 06.11.2020)

¹¹ Базовий компонент дошкільної освіти (2012). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-na-sajt-ostatochnij.pdf>

державного санітарного лікаря України №25 від 21.05.2020 р. Однак, у вересні 2020 року ця постанова втратила чинність й 22.09.2020 р. було видано нову постанову №55 «Проти епідемічні заходи у закладах дошкільної освіти на період карантину у зв'язку поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)».

Ця постанова доповнює зміст попереднього документу щодо організації освітнього процесу в ЗДО, зокрема:

- дозволяється проводити культурно-виховні заходи (вистави, свята, концерти) за участю дітей з однієї групи та за присутності одного з батьків/опікунів дитини з розрахунку однієї особи на 5 кв. метрів площі приміщення в якому проводиться захід або території (якщо захід проводиться на відкритому повітрі), з умовою дотримання проти епідемічних заходів;
- посилюються вимоги до керівника закладу освіти, на якого покладається відповідальність щодо різних способів інформування (плакати/банери) про необхідність дотримання респіраторної гігієни та етикету кашлю, утилізації використаних засобів індивідуального захисту.

Задля забезпечення якості освітнього процесу МОН України здійснено низку заходів, а саме:

- впроваджено інформаційну кампанію «Школо, ми готові» (МОН спільно з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ)) щодо ознайомлення вчителів і адміністраторів шкіл, учнів та батьків з правилами та умовами безпечного навчання в умовах пандемії COVID-19 у 2020/2021 н.р.;
- видано Лист № 1/9-185 від 03.04.20 року «Про організаційні засади роботи інклюзивно-ресурсних центрів в умовах карантину»;
- розроблено матеріали, які допоможуть директорам, педагогам, батькам та дітям підготуватись до роботи і навчання у нових умовах. Матеріали знаходяться у вільному доступі на сайті МОН mon-covid19.info/schools;
- ухвалено Декларацію щодо комплексу глобальних пріоритетних дій для захисту фінансування та зміцнення системи освіти від наслідків, спричинених пандемією COVID-19 на позачерговій сесії Глобальної конференції ЮНЕСКО з питань освіти (Extraordinary Session on Education post-COVID-19: 2020 Global Education Meeting);
- запроваджено онлайн-курси про дистанційне та змішане навчання для педагогів і керівників закладів освіти;
- організовано роботу «гарячих ліній» для звернення громадян щодо недотримання безпечних умов освітнього процесу у закладах освіти та ін.

Варто зазначити, що запропоновані заходи орієнтовані на організацію освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти. Тому, є нагальна потреба у розробленні матеріалів для дошкільної освіти.

На регіональному та місцевому рівнях вирішення окреслених питань покладається на засновників ЗДО різних форм власності та управління освіти, що полягають у:

- забезпеченні матеріально-технічних умов для надання якісних освітніх послуг;

- залученні донорів з метою мобілізації фінансових та інших ресурсів із різноманітних джерел для реалізації соціально та освітньо значущих неприбуткових проєктів, що спрямовані на захист дітей впродовж усього періоду коронавірусу (COVID-19);
- налагодженні партнерства з громадою, неурядовими організаціями, закладами раннього втручання, охорони здоров'я щодо надання підтримки вихованців із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, батьки яких працюють на підприємствах (установах, організаціях), що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, дітей з особливими освітніми потребами.

На локальному рівні (ЗДО) передбачається:

- своєчасне надання керівником запиту щодо наявності проблем і можливих шляхів їх вирішення;
- дотримання положень нормативних документів, виданих ВООЗ, МОЗ, МОН України щодо створення у ЗДО безпечних умов для всіх учасників освітнього процесу у період пандемії;
- створення умов для підвищення фахового рівня педагогів щодо організації освітнього процесу в умовах дистанційного та змішаного навчання й надання педагогічної підтримки дітям з особливими освітніми потребами та їхнім батькам;
- застосування інструментів управлінської діяльності для вирішення надзвичайних ситуацій, що сталися в закладі.

Розділ 3. Рекомендації щодо участі керівників, вихователів та батьків у забезпеченні якості дошкільної освіти в умовах карантину

Подаємо рекомендації (ключові завдання та кроки) для керівників, педагогів, а також батьків дітей або осіб, які їх замінюють щодо забезпечення якості освітнього процесу ЗДО в умовах пандемії COVID-19.

Рекомендації для керівників ЗДО

1. Керуватися положеннями нормативних документів, виданих ВООЗ, МОЗ, МОН України щодо організації освітнього процесу та створення у закладі освіти безпечних умов у період пандемії. Зміст нормативних документів подано у покликаннях, що зазначені у тексті цього документу.
2. Своєчасно видавати внутрішні накази і розпорядження, що регламентують організацію роботи закладу дошкільної освіти в період пандемії та визначають алгоритм дій у випадку поширення коронавірусної хвороби.
3. Відстежувати й за потреби інформувати засновників про необхідність забезпечення ЗДО у достатній кількості засобами запобігання поширенню COVID-19 (зокрема для захисту обличчя, очей, рук). ВАЖЛИВО, щоб усі працівники закладу були забезпечені засобами індивідуального захисту із розрахунку 1 захисна маска на 3 години роботи з урахуванням кількості робочих днів. Необхідними умовами для дотримання працівниками правил особистої гігієни є обов'язкова наявність рукомийників, рідкого мила, паперових рушників (або електросушарки для рук), антисептичні засоби для оброблення рук тощо. Окрім того, медичні пункти закладу мають бути забезпечені безконтактними термометрами, дезінфекційними, в тому числі антисептичними засобами для оброблення рук та особистої гігієни¹². Допуск до роботи персоналу закладів освіти здійснюється за умови наявності засобів індивідуального захисту (респіратора або захисної маски, у тому числі виготовлених самостійно) та після проведення термометрії безконтактним термометром. Працівники і діти з ознаками гострого респіраторного захворювання або підвищеною температурою тіла понад 37,2 °C не допускаються у заклад освіти.
4. Розробляти і затверджувати план заходів щодо виконання педагогічними працівниками консультативної, методичної, організаційно-педагогічної роботи з батьками вихованців у період карантину.
5. Надавати інформацію та поширювати інформаційно-освітні матеріали^{13,14} (у тому числі електронні) серед співробітників, вихованців і батьків або осіб, які їх замінюють, щодо профілактики захворюваності на COVID-19 та контролю стану здоров'я всіх учасників освітнього процесу.
6. Здійснювати моніторинг освітнього процесу з питань дотримання співробітниками, дітьми та батьками або особами, які їх замінюють, санітарно-

¹² Постанова Головного державного санітарного лікаря України "Про затвердження Тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів у закладах освіти в період карантину в зв'язку поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)". № 42 від 30 липня 2020 року. URL: <https://moz.gov.ua>

¹³ Платформа розвитку дошкільнят НУМО. URL: <https://numo.mon.gov.ua/>

¹⁴ Дистанційна освіта. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/distancijna-osvita>

гігієнічних вимог та протиепідемічних заходів¹⁵, що забезпечить мінімізацію розповсюдження захворювання.

7. Організовувати зворотний зв'язок із підлеглими та батьками вихованців або особами, які їх замінюють, через функціонування сайту ЗДО, електронну пошту або інші соціальні мережі, засоби зв'язку.
8. Створювати умови для отримання якісної дошкільної освіти усіма дітьми, які відвідують ЗДО, а саме: проводити навчальну, просвітницьку, роз'яснювальну роботу серед педагогів, батьків або осіб, які їх замінюють, про важливість організації освітнього процесу у закладі освіти із використанням дистанційного та змішаного навчання; забезпечувати учасників освітнього процесу програмово-методичними матеріалами та технологічним інструментарієм, що необхідний для організації навчання дітей; мотивувати педагогів, дітей та їхніх батьків або осіб, які їх замінюють, на співпрацю та успіх. У фокусі особливої уваги мають бути діти переддошкільного віку (5–6 років) та діти з особливими освітніми потребами.
9. Розробляти алгоритми дій щодо надання якісних освітніх послуг у дистанційному режимі. У разі, коли ЗДО повністю або частково закривається у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби, рекомендується організовувати освітній процес із застосуванням технологій дистанційного або змішаного навчання. Дистанційне навчання – це комплекс інструментів, що забезпечують організацію освітнього процесу із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій узручний для здобувачів освіти спосіб і час. Зауважимо, що сутність *дистанційного* навчання в ЗДО полягатиме у тому, щоб забезпечити продуктивну взаємодію між учасниками освітнього процесу, зокрема, комунікацію між вихователем, дітьми, батьками (або особами, які їх замінюють) та дітей між собою. Сталих вимог щодо здійснення дистанційного чи змішаного навчання немає, оскільки кожен педагог, маючи право на академічну свободу, творчо підходить до цієї роботи відповідно до вимог освітньої програми розвитку дітей своєї групи, їхніх вікових та індивідуальних особливостей. *Змішане* навчання – це поєднання традиційних форм навчальних занять на базі ЗДО, у якому використовуються спеціальні інформаційні технології, такі як комп'ютерна графіка, аудіо, відео та інші інтерактивні елементи тощо. Змішане навчання побудоване на взаємодії (спілкуванні) усіх учасників освітнього процесу, зокрема для:
  - забезпечення прав дітей на отримання доступної якісної освіти;
  - створення необхідних умов функціонування й розвитку системи дошкільної освіти;
  - планування освітнього процесу в ЗДО;
  - збереження та зміцнення здоров'я, забезпечення психологічного і фізичного розвитку дітей дошкільного віку;
  - надання всебічної допомоги сім'ям у розвитку, вихованні та навчанні дітей та ін.

¹⁵ Всесвітня організація охорони здоров'я та Організації Об'єднаних Націй Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) . (2020). Поради щодо використання масок для дітей у громаді в контексті COVID-19: додаток до порад щодо використання масок у контексті COVID-19, 21 серпня 2020 р. Всесвітня організація охорони здоров'я. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/333919>

Докладніше про організацію дистанційного та змішаного навчання у закладі дошкільної освіти подано в журналі «Дошкільне виховання»¹⁶.

10. Розміщувати на веб ресурсах ЗДО методичні кейси, банк розвивальних ігор та вправ із різних напрямів виховання дітей дошкільного віку, відео заняття, описи та алгоритми проведення дослідів та експериментів тощо задля організації якісного дистанційного навчання^{17,18} дітей.
11. Забезпечувати у ЗДО підтримку й створення безпечного психологічного, фізичного, безбар'єрного середовища для всіх учасників освітнього процесу. З цією метою можна звернутися на гарячу лінію Ла Страда (0 800 500 225 або 116 111), а також послуговуватися матеріалами методичного посібника «Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід»¹⁹. Створенню безпечного фізичного, безбар'єрного середовища сприятиме співпраця закладу освіти з громадою, неурядовими організаціями, закладами раннього втручання, закладами охорони здоров'я, що дозволить облаштувати територію та приміщення закладу освіти відповідно до потреб дітей. З особливостями створення психологічного, фізичного, безбар'єрного середовища можна ознайомитися у пораднику для педагогів ЗДО (роз. ЮНІСЕФ, 2019) «Середовище, що належить дітям»²⁰.
12. Вивчати потреби і запити батьків або осіб, які їх замінюють, щодо надання освітніх послуг для подальшого вибудовування індивідуальної освітньої траєкторії дітей дошкільного віку в період карантину за допомогою опитування (усного або письмового).
13. Підтримувати потенціал вихователів та створювати умови для його розвитку з питань проведення дистанційного та змішаного навчання, психолого-педагогічного супроводу дітей та їхніх батьків в умовах карантину, створення розвивального середовища тощо.
14. Організовувати систематичне навчання²¹ педагогів із питань: організації продуктивної взаємодії з дітьми та їхніми батьками у період карантину; підвищення педагогічної культури батьків щодо навчання дітей безпечної поведінки та формування їхніх уявлень про коронавірус; формування стресостійкості учасників освітнього процесу в умовах невизначеності; використання варіативних, інноваційних форм роботи з дітьми під час карантину тощо.
15. Створювати умови для педагогів щодо обміну досвідом з реалізації успішних практик навчання, виховання та розвитку дітей під час дистанційного/ змішаного навчання.

¹⁶ Косенчук О., Новик І. Організація діяльності закладів дошкільної освіти в період пандемії. Дошкільне виховання. 2020. №9. С. 17-21. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/dv_2020-09_kosenchuk_olga_novyk_iryana.pdf

¹⁷ Платформа розвитку дошкільнят НУМО. URL: <https://numo.mon.gov.ua/>

¹⁸ Релаксація для дітей удома, щоб зменшити стрес і тривожність. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2020/05/05/relax_for_children.pdf

¹⁹ Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник / Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. – К.: ТОВ «Агенство «Україна», 2019. – 132 с. URL: <https://la-strada.org.ua/download/metodychnyj-posibnyk-protydiya-bulingu-v-zakladi-osvity-systemnyj-pidhid-2>

²⁰ Середовище, що належить дітям: поради для педагогів закладів дошкільної освіти (ЮНІСЕФ). 2019. URL: <http://www.ussf.kiev.ua/ccdeditions/327/>

²¹ ДИТЯЧІ САДКИ: робота під час адаптивного карантину. URL: <https://mon-covid19.info/dytiachi-sadky>

Рекомендації для вихователів ЗДО

1. Здійснювати систематичний моніторинг стану здоров'я дітей дошкільного віку впродовж дня, керуючись Постановою Головного державного санітарного лікаря України «Протиєпідемічні заходи у закладах дошкільної освіти на період карантину у зв'язку поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» №55 від 22.09.2020 р.²². Зокрема, у постанові зазначено про необхідність проведення температурного скринінгу дітей при вході (початковий) у заклад та кожні 4 години (поточний) із занесенням показників у відповідний журнал довільної форми.
2. Співпрацювати та організовувати зворотний зв'язок з батьками дітей або особами, які їх замінюють через веб-сайт закладу, програми Skype, Viber, WhatsApp та соціальні мережі з питань стану здоров'я дитини, особливостей навчання, виховання, розвитку дітей в умовах дистанційного та змішаного навчання.
Результати зворотного зв'язку складуть основу для планування консультативної та методичної допомоги батькам з різних питань виховання дітей.
3. Формувати бібліотеку онлайн-матеріалів^{23, 24} для дистанційних занять із дітьми у формі відеозанять або гіперпосилань на них, з метою використання їх у випадку змішаного формату навчання або повного закриття ЗДО. Бібліотека може зберігатися у хмарі з подальшим надсиланням доступу усім стейкхолдерам. У нагоді можуть стати поради для вихователів як створити відео вдома (розроб. Gillian Frank, Michael Coventry)²⁵.
4. Планувати різні форми організації життєдіяльності дітей дошкільного віку на свіжому повітрі (за сприятливої погоди).
5. Організовувати різні види ігор (рухливих, дидактичних та ін.²⁶), що не потребують тісного фізичного контакту чи/або додаткового інвентаря²⁷.
6. Проводити роз'яснювально-виховну діяльність серед вихованців про необхідність дотримання ними санітарно-гігієнічних та протиєпідемічних правил у ЗДО та вдома, використовуючи існуючі друковані чи/або комп'ютерні дидактичні ігри (наприклад, «Чи можете ви врятувати світ?», «Миття рук», «Світ мікробів», «Миємо руки» та ін.).
7. Організовувати педагогічний супровід дітей дошкільного віку, дітей з особливими освітніми потребами та їхніх батьків щодо формування культурно-гігієнічних навичок, навичок безпечної поведінки, формування стресостійкості, збереження фізичного, психологічного, емоційного здоров'я із застосуванням технологій змішаного та дистанційного навчання. Необхідними умовами якісного інклюзивного навчання, у тому числі в умовах дистанційного навчання, є:

²² Постанова Головного державного санітарного лікаря України "Протиєпідемічні заходи у закладах дошкільної освіти на період карантину у зв'язку поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)" № 55 від 22.09.2020 р. <https://moz.gov.ua>

²³ Відео заняття в закладах дошкільної освіти. Департамент освіти та науки Одеської міської ради. URL: <https://osvita-omr.gov.ua/https-osvita-omr-gov-ua-diialnist-napriamky-roboty-ikt-dystantsiina-osvita-doshkilni-zanyattya/>

²⁴ Розробки для дошкільної освіти. URL: <https://naurok.com.ua/biblioteka/kindergarten>

²⁵ Gillian Frank, Michael Coventry. Making Videos at Home: Tips for Educators (2020). URL: <https://www.naeyc.org/resources/blog/making-videos-home-tips-educators>

²⁶ #ВчимосяВдома. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/learning-at-home>

²⁷ 55 енергійних ігор та розваг для дітей вдома. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/3565-55-enerhiinykh-ihor-ta-rozvah-dlia-ditei-vdoma-adzhe-karantyn-ne-zhart>

- визначення особливих освітніх потреб дитини (здійснюється фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ)²⁸ за результатами психолого-педагогічного вивчення розвитку дитини, із врахуванням особливостей діяльності та участі дитини й факторів навколишнього середовища, у тому числі бар'єрів та допоміжних факторів в умовах дистанційного навчання²⁹);
- *створення інклюзивного освітнього простору, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини та забезпечувало належні умови для здобуття освіти в умовах дистанційного навчання (здійснюється через застосування низки ІКТ, веб і хмарних технологій, адаптацій або модифікацій тощо³⁰ з дотриманням таких складових, як: фізичне (врахування загального дизайну кімнати, враховуючи осередки діяльності, матеріали, меблі та ін.), соціальне (охоплює взаємодію, яка відбувається в групі між однолітками, педагогами та членами сім'ї) та часове середовище (сукупність, послідовність та тривалість процедур та заходів, що відбуваються у ЗДО впродовж дня)³¹. Для дітей, чий особливі освітні потреби не вдається задовольнити через технології універсального дизайну в умовах дистанційного навчання, здійснюються відповідні адаптації та / або модифікації змісту, процесу, результатів навчання та онлайн середовища, відповідно до індивідуальної програми розвитку дитини та поточної ситуації щодо факторів середовища;*
- *проектування освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами може здійснюватися з урахуванням рекомендацій, що подані у порадику для педагогів ЗДО «Середовище, що належить дітям»³² (ЮНІСЕФ, 2019);*
- *надання освітніх, психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг;*
- *партнерство вихователя й асистента вихователя (розроблення графіку роботи; підбір базових інструментів та платформ для створення комунікативного простору; планування разом із вихователем освітнього процесу та режимних моментів, допомога у здійсненні підготовки, адаптацій, наповнення освітнього середовища, у тому числі й онлайн; присутність під час онлайн-занять, у тому числі й з метою здійснення спостережень та фіксування результатів у журналі спостережень (форма ведення – довільна, визначається в ЗДО) для вивчення взаємодії, проявів індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та задоволення потреб дітей групи; участь у розробленні та наповненні індивідуальної програми розвитку, у тому числі у підготовці інформації для учасників засідання команди психолого-педагогічного супроводу за результатами спостереження за дитиною з особливими освітніми потребами);*
- *моніторинг виконання індивідуальної програми розвитку та задоволення особливих освітніх потреб дітей в умовах дистанційного навчання*

²⁸ Інклюзивно-ресурсні центри. URL: <https://mon.gov.ua/ua/dlya-batkiv/karta-irc-ta-zakladiv>

²⁹ Лист МОН № 1/9-185 від 03.04.20 року "Про організаційні засади роботи інклюзивно-ресурсних центрів в умовах карантину". URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/72746/

³⁰ Child Friendly Schools Manual (UNICEF). 2009. URL: https://www.unicef.org/publications/files/Child_Friendly_Schools_Manual_EN_040809.pdf

³¹ Schwartz Ilene. What can teachers do to make the classroom environment more conducive to children's learning and development? (The IRIS Center Peabody College Vanderbilt University Nashville). URL: <https://iris.peabody.vanderbilt.edu/module/env/cresource/q1/p01/>

³² Середовище, що належить дітям: порадику для педагогів закладів дошкільної освіти (ЮНІСЕФ). 2019. URL: <http://www.ussf.kiev.ua/ccdeditions/327/>

(синхронне спостереження за процесом виконання дитиною завдання, рівнем самостійності та труднощами, які в неї виникають, участь батьків та інше. Такі фрагменти надаються за попередньою погодженістю між батьками та фахівцями. Забороняється поширення та демонстрування фрагментів іншим особам без дозволу батьків. Іншим джерелом інформації про розвиток дитини може бути її портфоліо, що створюється спільно педагогами та батьками за участю дітей. Мета портфоліо – підкреслити досягнення дитини, показати її сильні сторони і закріпити успіхи).

8. Підвищувати власний фаховий рівень з оволодіння цифровими інструментами для забезпечення якості дошкільної освіти відповідно до суспільних викликів. Зокрема, за допомогою реєстрації і проходження різних онлайн-курсів на платформах Prometheus (<https://prometheus.org.ua/>), EdEra – студія онлайн-освіти (<https://www.ed-era.com/>) та ін., вивчення досвіду педагогів інших країн щодо організації роботи з дітьми дошкільного віку в період карантину³³.

Рекомендації для батьків вихованців або осіб, які їх замінюють

1. Співпрацювати з педагогічними працівниками ЗДО щодо організації дистанційного навчання та навчання в умовах карантинних заходів.
2. Інформувати вихователя про стан здоров'я дитини на початку робочого дня.
3. Пам'ятати, що щоденне спілкування та спільне проведення вільного часу з дитиною є запорукою її успішного подальшого майбутнього. З цією метою можна послуговуватися матеріалами, які розміщені на платформі розвитку дошкільнят НУМО³⁴.
4. Мотивувати дитину власним прикладом дотримуватись санітарно-гігієнічних правил у повсякденному житті³⁵.
5. Допомогати дитині, якщо в неї щось не виходить, підтримувати її, бути терплячими. Пам'ятати, що вихователі завжди готові до співпраці з питань виховання вашої дитини: звертайтеся по допомогу.
6. Сприяти формуванню у дітей навичок безпечної поведінки, використовуючи рекомендовані онлайн матеріали та відео³⁶, підготовлені МОН та ЮНІСЕФ, наприклад:

³³ Amy Silverman. Play, Child Development, and Relationships: A Preschool Teacher in China Shares Her Virtual Teaching Experience. Teaching Young Children. August/September 2020. Vol. 13, №. 5. URL: <https://www.naeyc.org/resources/pubs/tyc/apr2020/play-child-development-and-relationships>

³⁴ Платформа розвитку дошкільнят НУМО. URL: <https://numo.mon.gov.ua/>

³⁵ Centers for Disease Control and Prevention (2020). How to Protect Yourself & Others. URL: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/prevent-getting-sick/prevention.html>

³⁶ 5 способів допомогти продовжити навчання дітей під час пандемії COVID-19. Матеріали ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/coronavirus/5-tips-help-keep-children-learning-during-covid-19-pandemic>

Матеріали для дорослих

Вебінар "Як говорити з дітьми про коронавірус"

<https://uied.org.ua/vebinar-yak-govoriti-z-ditmi-pro-koronavirus/>

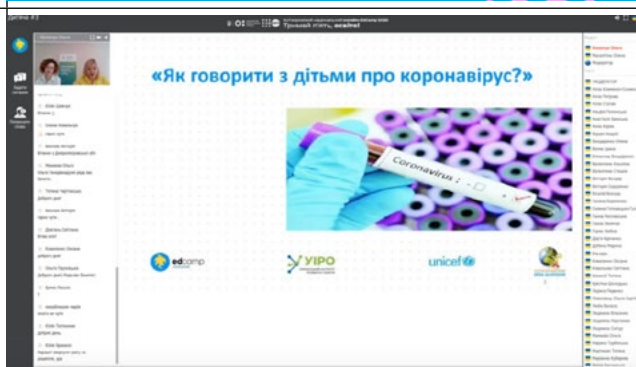
Як розмовляти з дітьми про коронавірус

<https://www.youtube.com/watch?v=KGGmv13-R6o>

П'ять порад вихователям і батькам, як говорити з малими дітьми про коронавірус

<https://www.youtube.com/watch?v=jZHPYjTE6ng>

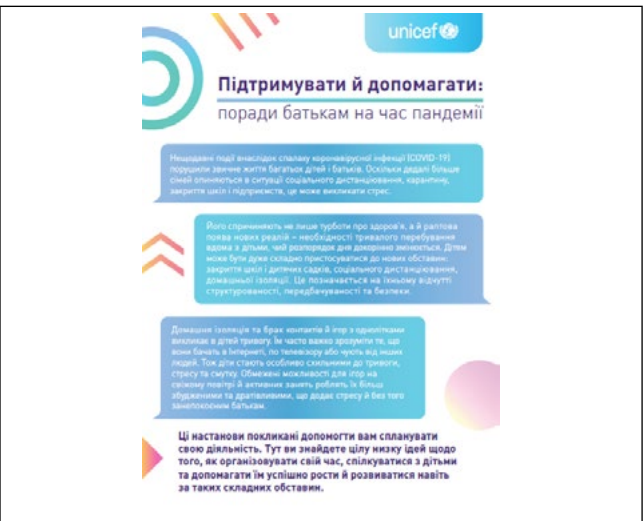

10 ідей реквізиту для гри: мінінавчальні центри вдома (Лора Дж. Колкер)

<https://www.naeyc.org/our-work/families/10-prop-box-ideas-mini-learning-centers-home>

Карантин з користю: ідеї для батьків та дітей
<https://uied.org.ua/karantin-z-koristyu-ide%d1%97-dlya-batkiv-ta-ditej-2/>

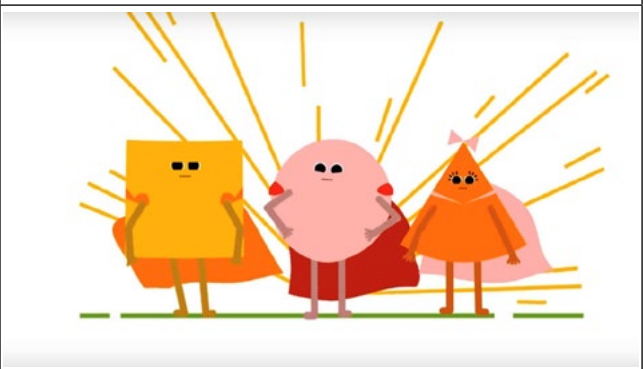

Матеріали для дітей

Книжка-розмальовка "Як говорити про коронавірус-19 із маленькими дітьми"
<https://www.unicef.org/ukraine/media/5146/file/coloring%20book.pdf>

Мультфільм "Дізнайся про свою силу"
https://www.youtube.com/watch?v=h6Pk5TFoB8I&feature=emb_logo

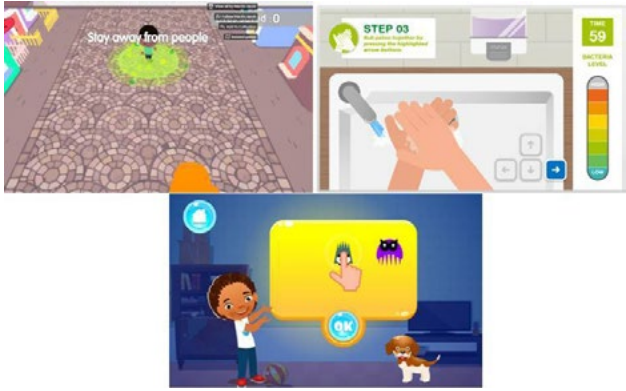

Постер для дітей "Твоя супергеройська зброя проти вірусу"
<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2897638-moz-stvorilo-informacijni-roliki-ta-posteri-dla-ditej.html>

<p>"Комікс про коронавірус" (авт. Мануела Моліна)</p> <p>https://osvitoria.media/wp-content/uploads/2020/04/Manuela-Molina-Komiks-pro-koronavirus.pdf</p>	
<p>"Мій герой – це ти" (ЮНІСЕФ)</p> <p>https://interagencystandingcommittee.org/system/files/2020-04/My%20Hero%20is%20You%2C%20Storybook%20for%20Children%20on%20COVID-19%20%28Ukrainian%29.pdf</p>	
<p><u>Wash Your Hands with Peppa Pig (World Health Organization (WHO))</u></p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=zAnSkaPgviY&feature=emb_logo</p>	
<p><u>Will you wash your hands with Akili? (World Health Organization (WHO))</u></p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=ogJUASq5Gv0&feature=emb_logo</p>	

<p>Комп'ютерні ігри "<u>Чи можете ви врятувати світ?</u>" (https://martin-jacob.itch.io/can-you-save-the-world),</p> <p>"<u>Миття рук</u>" (https://handwashing.wearesponge.com/story.html),</p> <p>"<u>Світ мікробів</u>" (http://www.wateraidgames.org/playgermzapperonline)</p>	
<p>Дидактична гра "<u>Миємо руки</u>" https://www.menzies.edu.au/icms_docs/162113_Hand_washing_four_fingers_game.pdf</p>	

- Здійснювати батьківський контроль за дітьми під час використання ними гаджетів з метою недопущення насильства у цифровому середовищі (безпечне підключення до Wi Fi, встановлення паролів; налаштування безпечного пошуку у браузерях; встановлення батьківських контролів на різних цифрових пристроях, у розважальних мережах, у пошукових системах та в якості додаткових програм).

Бібліографія

1. #ВчимосяВдома. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/learning-at-home>
2. 5 способів допомогти продовжити навчання дітей під час пандемії COVID-19. Матеріали ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/coronavirus/5-tips-help-keep-children-learning-during-covid-19-pandemic>
3. 55 енергійних ігор та розваг для дітей вдома. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/3565-55-enerhiinykh-ihor-ta-rozvah-dlia-ditei-vdoma-adzhe-karantyn-ne-zhart>
4. 6 макетів в класі для підтримки соціальної дистанції. URL: <https://fhai.com/insights/6-classroom-layouts-to-maintain-social-distancing/>
5. Базовий компонент дошкільної освіти (2012). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-na-sajt-ostatochnij.pdf>
6. Відео заняття в закладах дошкільної освіти. Департамент освіти та науки Одеської міської ради. URL: <https://osvita-omr.gov.ua/https-osvita-omr-gov-ua-diialnist-napriamky-roboty-ikt-dystantsiina-osvita-doshkilni-zanyattya/>
7. Всесвітня організація охорони здоров'я та Організації Об'єднаних Націй Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ). (2020). Поради щодо використання масок для дітей у громаді в контексті COVID-19: додаток до порад щодо використання масок у контексті COVID-19, 21 серпня 2020 р. Всесвітня організація охорони здоров'я. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/333919>
8. Дидактична гра «Миємо руки». URL: https://www.menzies.edu.au/icms_docs/162113_Hand_washing_four_fingers_game.pdf
9. Дистанційна освіта. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/distancijna-osvita>
10. ДИТЯЧІ САДКИ: робота під час адаптивного карантину. URL: <https://mon-covid19.info/dytiachi-sadky>
11. Інклюзивно-ресурсні центри. URL: <https://mon.gov.ua/ua/dlya-batkiv/karta-irc-ta-zakladiv>
12. Комп'ютерна гра «Миття рук». URL: <https://handwashing.wearesponge.com/story.html>
13. Комп'ютерна гра «Світ мікробів». URL: <http://www.wateraidgames.org/playgermzapperonline>
14. Комп'ютерна гра "Чи можете ви врятувати світ?" URL: <https://martin-jacob.itch.io/can-you-save-the-world>
15. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку / Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В.Б., 2020. – 44 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/12ta1d3vfwTtFhITpMTCJ-NO3SISU47Gd/view> (дата звернення: 06.11.2020)

16. Концепція розвитку дошкільної освіти (2020). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-koncepciyi-rozvitku-doshkilnoyi-osviti>
17. Косенчук О., Новик І. Організація діяльності закладів дошкільної освіти в період пандемії. Дошкільне виховання. 2020. №9. С. 17-21. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/dv_2020-09_kosenchuk_olga_novyk_iryana.pdf
18. Лист МОН № 1/9-185 від 03.04.20 року «Про організаційні засади роботи інклюзивно-ресурсних центрів в умовах карантину». URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/72746/
19. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО). (2020). Зрушення та реагування на освіту COVID-19. URL: <https://en.unesco.org/news/covid-19-educational-disruption-and-response>
20. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО). (2020). Освіта: від зриву до одужання. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>
21. Платформа розвитку дошкільнят НУМО. URL: <https://numo.mon.gov.ua/>
22. Постанова Головного державного санітарного лікаря України «Про затвердження Тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів у закладах освіти в період карантину в зв'язку поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)». № 42 від 30 липня 2020 року. URL: <https://moz.gov.ua>
23. Постанова Головного державного санітарного лікаря України «Протиепідемічні заходи у закладах дошкільної освіти на період карантину у зв'язку поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» №55 від 22.09.2020 р. <https://moz.gov.ua/uploads/>
24. Про дошкільну освіту: Закон України від 2001 р. зі змінами № 474-IX від 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
25. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
26. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник / Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. – К.: ТОВ «Агенство «Україна», 2019. – 132 с. URL: <https://la-strada.org.ua/download/metodychnyj-posibnyk-protydiya-bulingu-v-zakladi-osvity-systemnyj-pidhid-2>
27. Релаксація для дітей удома, щоб зменшити стрес і тривожність. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2020/05/05/relax_for_children.pdf
28. Розробки для дошкільної освіти. URL: <https://naurok.com.ua/biblioteka/kindergarten>
29. Рухливі ігри на дитячому майданчику. URL: <http://osnova.com.ua/news/1966>
30. Середовище, що належить дітям: порадник для педагогів закладів дошкільної освіти (ЮНІСЕФ). 2019. URL: <http://www.ussf.kiev.ua/ccdeditions/327/>

31. Amy Silverman. Play, Child Development, and Relationships: A Preschool Teacher in China Shares Her Virtual Teaching Experience. *Teaching Young Children*. August/September 2020. Vol. 13, №. 5. URL: <https://www.naeyc.org/resources/pubs/tyc/apr2020/play-child-development-and-relationships>
32. Centers for Disease Control and Prevention (2020). How to Protect Yourself & Others. URL: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/prevent-getting-sick/prevention.html>
33. Child Friendly Schools Manual (UNICEF). 2009. URL: https://www.unicef.org/publications/files/Child_Friendly_Schools_Manual_EN_040809.pdf
34. Gillian Frank, Michael Coventry. Making Videos at Home: Tips for Educators (2020). URL: <https://www.naeyc.org/resources/blog/making-videos-home-tips-educators>
35. Schwartz Ilene. What can teachers do to make the classroom environment more conducive to children's learning and development? (The IRIS Center Peabody College Vanderbilt University Nashville). URL: <https://iris.peabody.vanderbilt.edu/module/env/cresource/q1/p01/>

